

Do akej miery môže imigrácia kompenzovať dopady starnutia obyvateľstva na dôchodkový systém?

Odhady zhoršenia indexu závislosti a vplyvu imigrácie
v období rokov 2016 až 2068

Autori

Peter Goliaš (riaditeľ INEKO)

Matej Tunega (analytik INEKO)

INEKO je mimovládna nezisková organizácia, ktorá podporuje ekonomické a sociálne reformy s cieľom odstraňovať prekážky dlhodobého pozitívneho vývoja slovenskej ekonomiky a spoločnosti.

Upozornenie

Toto vydanie analýzy môže byť ďalej dopĺňané či aktualizované na základe nových zistení.

Analýza je podkladom pre seminár „Potrebuje slovenský pracovný trh migráciu?“, ktorý na 21.4.2016 zorganizoval inštitút INEKO spolu so Zastúpením Európskej komisie v Slovenskej republike. Informácie o seminári sú dostupné na adrese ineko.sk/projekty/potrebuje-slovensky-pracovny-trh-migraciju.

Obsah

1. Odhad vývoja indexu závislosti.....	4
2. Imigrácia a jej vplyv na dôchodkový systém – hlavné zistenia.....	6

1. Odhad vývoja indexu závislosti

Napriek tomu, že dnešné dôchodky sa zdajú mnohým ľuďom nedostačujúce, ani ich súčasná výška nie je samozrejmou. Budeme totiž svedkami pokračovania trendu, ktorý možno už dlhšiu dobu pozorovať (prinajmenšom počas ostatných 10 rokov) a ktorý v prípade, ak nepríde k neočakávanej významnej zmene, bude aj naďalej pokračovať počas veľkej časti 21. storočia. Reč je o výraznom znižovaní pomeru medzi populáciou v aktívnom a dôchodkovom veku (tento trend je prevažne dôsledkom dlhodobého poklesu počtu detí narodených v prepočte na 1 ženu).

Ak využijeme tradičné členenie populácie do vekových skupín 0-14, 15-64 a nad 65 rokov (vrátane), platí, že v súčasnosti (rok 2016) žije vo veku 15 až 64 rokov na Slovensku približne 3,79 milióna ľudí, pričom vo veku nad 65 rokov máme 820 tisíc obyvateľov. Z demografických prognóz vyplýva, že v roku 2068 tento pomer bude značne iný, a to 2,30 ku 1,57 miliónom. Inak povedané, kým v súčasnosti na jedného človeka vo veku nad 65 rokov pripadá 4,62 osoby vo veku 15 až 64 rokov, v roku 2068 to bude už iba 1,47 osoby (teda o 68 % menej ako v súčasnosti).

Tento pomer, ktorý sleduje, koľko ľudí vo veku 15 až 64 rokov pripadá na jedného staršieho človeka, býva nazývaný *index závislosti*. Jeho cieľom je približne odhadnúť, koľko aktívnych ľudí platiacich dane a odvody sa „skladá“ v priebežnom 1. dôchodkovom pilieri na dôchodok jednému dôchodcovi.

Tabuľka 1: Odhad vývoja indexu závislosti

Rok	Počet obyvateľov vo veku		Index závislosti
	15 až 64 rokov	65+	
2016	3,79 milióna	0,82 milióna	4,62
2068	2,30 milióna	1,57 milióna	1,47

Zdroj: INEKO

Ešte než prejdeme k opisu dôsledkov takéhoto poklesu indexu závislosti, by sme radi upozornili, že takto vypočítaný index má viacero nedostatkov. Dva podľa nás najvýznamnejšie nedostatky sú, že jednak zahŕňa vekovú kategóriu 15 až 17 rokov, v rámci ktorej je iba malá časť ľudí zapojená do trhu práce, a navyše nereflektuje skutočný resp. v budúcnosti predpokladaný vek odchodu do dôchodku, ktorý je lepším ukazovateľom pre odhad vývoja počtu starobných dôchodcov v budúcnosti ako pevná hranica 65 rokov. Tretím nedostatkom je, že tento index neodráža zamestnanosť, teda neprihliada na to, aká časť populácie v aktívnom veku naozaj platí sociálne odvody.

Vzhľadom na vyššie uvedené nedostatky sme sa rozhodli pracovať s upraveným indexom závislosti, ktorý využíva členenie populácie na mierne odlišné vekové kategórie, presnejšie 0-17, 18-DV a DV+, kde DV predstavuje vek odchodu do dôchodku

(dôchodkový vek, skratene DV). Dodávame, že zatiaľ čo v roku 2016 je DV u mužov 62 rokov a u žien necelých 61,6 roka, v budúcnosti bude vzhľadom na jeho naviazanie na vek dožitia podľa predpokladov postupne rásť až na viac ako 68 rokov u mužov aj žien (v roku 2068). DV nie je teda nemenný, naopak, bude sa dynamicky meniť, a preto aj nami uvažované vekové kategórie sa budú každý rok mierne posúvať. Takto určené kategórie umožňujú lepšiu aproximáciu toho, koľko ľudí naozaj je ekonomicky aktívnych v prepočte na jedného starobného dôchodcu. Pomer medzi počtom ľudí vo veku 18-DV ku DV+ budeme pre zjednodušenie nazývať *upravený index závislosti* resp. *UIZ*.

Pre porovnanie oboch prístupov: zatiaľ čo vo veku 65+ žije v súčasnosti v SR 820 tisíc dôchodcov, vo veku DV+ je celkovo 1,05 milióna ľudí. Skutočný počet vyplatených dôchodkov bol pritom ku koncu februára 2016 na úrovni 1,033 milióna (starobné dôchodky) plus necelých 18 tisíc (predčasné starobné dôchodky)¹.

Sme si vedomí, že ani UIZ nie je dokonalý ukazovateľ, no po takejto úprave už umožňuje približne odhadnúť, ako bude v budúcnosti udržateľný 1. dôchodkový pilier. Pri využití tohto prístupu dostaneme nasledovné čísla: v súčasnosti je vo vekovej kategórii 18-DV približne 3,39 milióna ľudí a vo veku DV+ 1,05 milióna obyvateľov. Predpokladaný pomer v roku 2068 bude 2,35 ku 1,41 miliónom. Teda, kým v súčasnosti na jedného človeka vo veku DV+ pripadá 3,22 osoby vo veku 18-DV, v roku 2068 to bude iba 1,67 osoby. Relatívny pokles takto vypočítaného UIZ počas nasledujúcich 52 rokov predstavuje 48 % v porovnaní s 68 % pri pôvodnom indexe závislosti.

Tabuľka 2: Odhad vývoja upraveného indexu závislosti

Rok	Počet obyvateľov vo veku		Upravený index závislosti
	18-DV	DV+	
2016	3,39 milióna	1,05 milióna	3,22
2068	2,35 milióna	1,41 milióna	1,67

Zdroj: INEKO

Poznámka: DV = dôchodkový vek

Je potrebné uvedomiť si, že ak do roku 2068 klesne počet ľudí v ekonomicky aktívnom veku pripadajúci na jedného dôchodcu o 48 % v porovnaní so súčasnosťou, bude potrebné výrazne upraviť parametre nastavenia 1. dôchodkového piliera (inak 1. pilier nebude udržateľný). Dodávame, že namodelovaná hodnota (48 %) už reflektuje plánované zvyšovanie dôchodkového veku.

¹ Zdroj: Sociálna poisťovňa, socpoist.sk/pocet-vyplacanych-dochodkov--v-mesiacoch-/3150s

Ponúkajú sa nasledovné možnosti riešenia budúcich problémov v 1. pilieri:

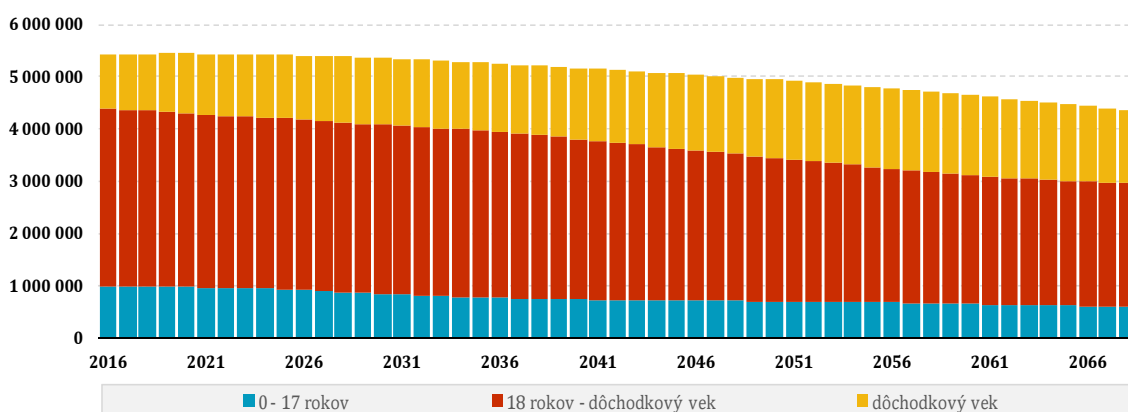
- Výrazné zvyšovanie sociálnych odvodov (približne na dvojnásobok)
- Výrazné znižovanie vyplácaných starobných dôchodkov z 1. piliera (o 48 %)
- Rýchlejšie zvyšovanie dôchodkového veku oproti predpokladanému
- Aktívne ovplyvňovanie vekovej štruktúry obyvateľstva (imigrácia, pôrodnosť)
- Kombinácia vyššie uvedených

Je pravdepodobné, že situáciu nebude reálne riešiť iba niektorou z prvých štyroch uvedených možností, ale bude ju najrozumnejšie riešiť kombináciou viacerých z nich. Nie je ambíciou tejto analýzy odporučiť konkrétnu štruktúru navrhovaných zmien v rámci prvých troch bodov (odvody, výška dôchodkov, rast dôchodkového veku), ale skôr snaha poukázať na rozsah predpokladanej demografickej krízy a navrhnúť a namodelovať čiastkové riešenia, ktoré by mohli demografickú krízu pomôcť aspoň čiastočne zmierniť a tým prispieť k tomu, aby budúce zvyšovanie odvodov / znižovanie dôchodkov / zvyšovanie dôchodkového veku nemuselo byť až také razantné.

2. Imigrácia a jej vplyv na dôchodkový systém – hlavné zistenia

V grafe 1 možno vidieť prognózovaný demografický vývoj v SR do roku 2068 vrátane výraznej zmeny pomeru medzi ekonomicky aktívnou populáciou a dôchodcami (na 0,52-násobok oproti súčasnosti).

Graf 1: Demografická prognóza pre SR do roku 2068 (s rozdelením na vekové kategórie 0-17, 18-DV a DV+)

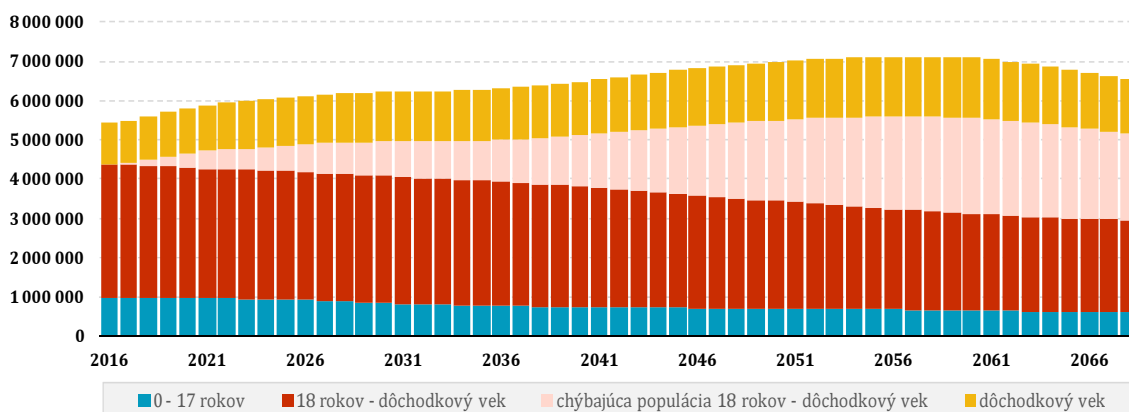

Zdroj: INEKO

Pre ilustráciu pridávame graf 2, v ktorom je zachytené, koľko by sme potrebovali navyše ľudí v aktívnom veku (18-DV), aby sa UIZ oproti súčasnosti nezmenil, teda aby stále platilo, že na jedného starobného dôchodcu pripadá 3,22 osoby vo veku 18-DV. Výsledok je, že počet takýchto „chýbajúcich“ ľudí sa vyšplhá na vyše 2 milióny. Samozrejme, takáto úvaha je hypotetická, keďže nie je reálne získať taký počet imigrantov v aktívnom

veku a zároveň zabezpečiť, že by iba platili odvody a neskôr nemali žiadne dôchodkové nároky z 1. piliera. Ide teda iba o scenár pre ilustráciu vážnosti budúcich demografických problémov.

Graf 2: Demografická prognóza pre SR do roku 2068 (s rozdelením na vekové kategórie 0-17, 18-DV a DV+) doplnená o počet chýbajúcich ľudí v aktívnom veku (18-DV) tak, aby UIZ bol na celom časovom horizonte rovnaký ako v súčasnosti

Zdroj: INEKO

Jedným z riešení, ako možno aktívne ovplyvňovať demografiu, je riadená imigrácia. Imigranti nedokážu vyriešiť demografický problém úplne, ale môžu byť efektívnou súčasťou riešenia – za najužitočnejších považujeme zahraničných študentov vysokých škôl v SR, ktorí sa rozhodnú na Slovensku žiť aj po ukončení štúdia. Pri týchto ľuďoch totiž možno predpokladať vyššiu produktivitu práce (vzhľadom na vysokoškolské štúdium, možnosť naučiť sa počas štúdia domáci jazyk a prispôbiť sa kultúre hostiteľskej krajiny) a zároveň veľa odpracovaných rokov pred odchodom do dôchodku. Vďaka tomu, že noví imigranti vo veku vysokoškolských študentov pôjdu do dôchodku po roku 2065, potenciálne dokážu pomôcť rozložiť dopady demografickej krízy, keďže obdobie, kedy sa najrýchlejšie bude zhoršovať UIZ bude od súčasnosti do roku 2050. Každý imigrant, ktorý bude počas tohto obdobia pracovať a odvádzať odvody v SR a do dôchodku odíde až po roku 2050, prispeje k dočasnému zmierneniu demografického problému a jeho rozloženiu v čase.

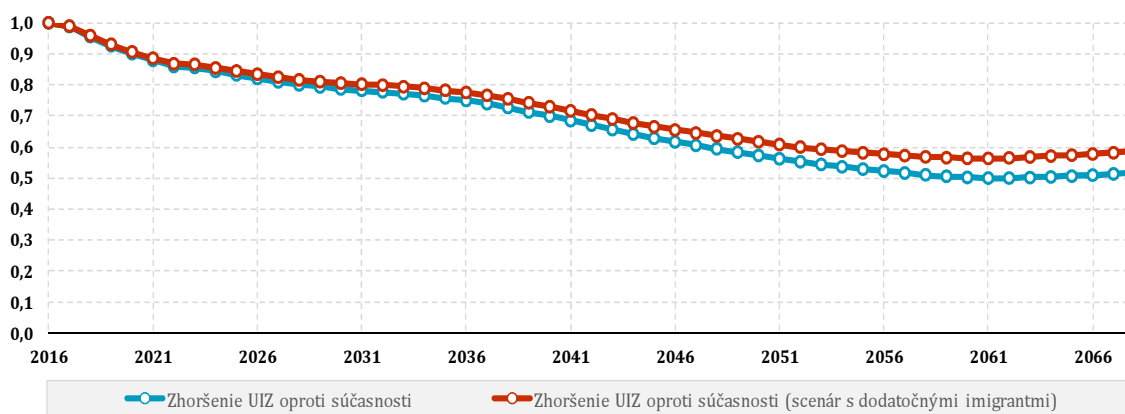
V tejto súvislosti dodávame, že v súčasnosti študuje na vysokých školách v SR celkom 6,0 % študentov s iným štátnym občianstvom ako slovenským (spolu 1. a 2. stupeň VŠ štúdia, denná a externá forma spolu)^{2,3}. Ak by sme chceli cielene dlhodobo zvýšiť tento podiel na 20 %, potrebovali by sme každý rok prijať na naše vysoké školy ďalších

² Ku koncu októbra 2015 študovalo spolu na všetkých verejných, súkromných a štátnych vysokých školách v SR celkovo 154 348 študentov, z toho 145 040 so slovenským štátnym občianstvom a 9 308 s iným štátnym občianstvom.

³ Zdroj: CVTI/ÚIPŠ, uips.sk/prehlady-skol/statisticka-rocenka---vysoke-skoly

približne 5 390 študentov s iným štátnym občianstvom⁴. Nie je možné garantovať, že by takýto počet dodatočných imigrantov (študentov VŠ) mal záujem na Slovensko každý rok prísť a následne tu zostať žiť. Môžeme sa však pozrieť, aký by to malo vplyv na UIZ v prípade, ak by sa to podarilo. V grafe 3 sa nachádza porovnanie vývoja UIZ podľa pôvodnej demografickej projekcie a v prípade scenára, ak by na Slovensko v každom z rokov 2017 až 2068 prišlo 5 390 dodatočných imigrantov vo veku 19 až 23 rokov. V oboch prípadoch je UIZ vynormovaný tak, aby hodnota v roku 2016 bola rovná 1, vďaka čomu zobrazené hodnoty v každom roku reprezentujú zhoršenie pomeru populácie v aktívnom veku a populácie v dôchodkovom veku oproti súčasnému stavu.

Graf 3: Ako sa zmení vynormovaný UIZ, ak by sme na vysoké školy pustili toľko záujemcov zo zahraničia, že by celkový podiel zahraničných študentov na všetkých VŠ študentoch narástol zo 6 % na 20 % (a tí by tu po skončení VŠ ostali žiť)?

Zdroj: INEKO

Pripomínáme, že už aj prvý scenár zahŕňa migráciu a imigráciu – ide o bežne prognózovanú čistú migráciu, ku ktorej dochádza prirodzene. Scenár s imigrantmi teda dáva dokopy jednak štandardne prognózovanú čistú migráciu a tú následne navyšuje o uvedených 5 390 imigrantov ročne, pričom tento scenár počíta aj s prirodzenými demografickými dôsledkami ich príchodu – uvažujeme teda aj, že títo imigranti budú mať deti (tie sú tiež zahrnuté do predpokladaného demografického vývoja a majú vplyv na výsledný UIZ).

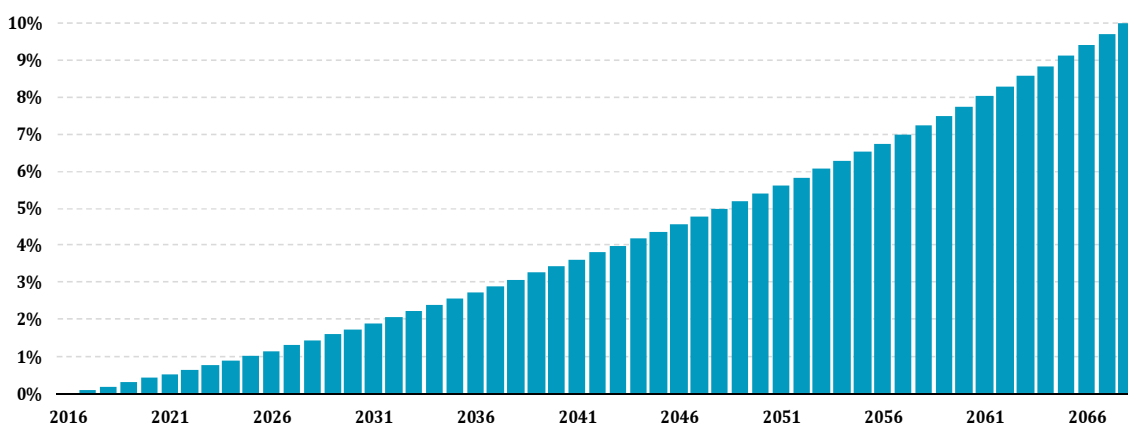
Na prvý pohľad sa môže zdať, že rozdiel medzi oboma scenármi nie je veľký. Je však nezanedbateľný rozdiel, či UIZ bude v roku 2068 rovný 0,52 alebo 0,59. Ak by neprišlo k žiadnym iným zmenám, výsledkom by muselo byť nevyhnutné znižovanie dôchodkov postupne až na 52 % resp. 59 % z výšky, ktorú by si budúci dôchodcovia mohli nárokovať podľa súčasnej legislatívy. Z toho vyplýva, že **v prípade scenára**

⁴ Jednoduchý statický prepočet na základe údajov o počte a štruktúre študentov VŠ ku 31.10.2015. Pre zjednodušenie uvažujeme prílev rovnakého počtu dodatočných študentov s iným štátnym občianstvom v každom roku počas celého skúmaného časového horizontu (v rokoch 2017 až 2068).

s dodatočnými imigrantmi by bolo možné v roku 2068 vyplácať až o 13,5 %⁵ vyššie starobné dôchodky z 1. piliera (oproti prípadu, ak by sme dodatočných imigrantov k sebe nepúšťali).

Doplňame graf 4, ktorý zobrazuje, akú časť populácie SR by v budúcnosti tvorili takíto dodatoční imigranti vrátane ich detí resp. všetkých ďalších generácií (opäť za predpokladu, že v rokoch 2017 až 2068 prijmem každý rok dodatočných 5 390 imigrantov vo veku 19 až 23 rokov). Z grafu je zrejmé, že podiel týchto imigrantov na celkovej populácii SR by postupne rástol k 10 % v roku 2068.

Graf 4: Aký bude podiel (dodatočných) imigrantov (a ich potomkov), ak by sme na vysoké školy pustili toľko záujemcov zo zahraničia, že by celkový podiel zahraničných študentov na všetkých VŠ študentoch narástol z 6 % na 20 % (a tí by tu po skončení VŠ ostali žiť)?

Zdroj: INEKO

⁵ Vypočítané ako pomer 0,59/0,52.